

Turkse politieke beïnvloeding in Nederland

Erik-Jan Zürcher

Dat de regering van Turkije de grote gemeenschappen van Turkse emigranten en hun afstammelingen in de landen van de Europese Unie als een strategisch belangrijke factor ziet, is niet nieuw. De AKP regeringen die sinds 2002 aan de macht zijn bouwen voort op het beleid van de afgelopen veertig jaar. De eerste Turkse regering die expliciet besloot om de Turkse gemeenschappen in Europa in te zetten voor de verdediging van de belangen van Turkije was de militaire junta onder leiding van Generaal Kenan Evren die in september 1980 via een staatsgreep aan de macht was gekomen.

De staatsgreep van Evren zorgde voor grote problemen in de relatie tussen Turkije en Europa omdat die werd gevolgd door een heftige vervolging van – vooral – linkse politici, intellectuelen en vakbondsmensen, maar ook van Koerden en sommige islamitische bewegingen. Bovendien waren in de jaren rond 1980 de Armeense terreurorganisatie ASALA (die overal ter wereld aanslagen op Turkse overheidsvertegenwoordigers pleegde) en de in 1978 opgerichte Koerdische PKK actief. Alle groepen die door de Turkse militaire regering werden vervolgd waren in Europa vertegenwoordigd en voerden daar actie tegen het regime in Turkije. Als tegenmaatregel besloot de regering-Evren vooral het communicatiekanaal in te zetten waarmee ze in die tijd de meeste Europese Turken kon bereiken: de moskee.

Net als nu was het overgrote deel van de moskeeën in Nederland aangesloten bij de Turkse overheidsorganisatie Diyanet (Het Presidium voor Religieuze Zaken). In 1982 werd in Den Haag door Diyanet de Religieuze Stichting Nederland opgericht, waar nu inmiddels 145 moskeeën bij zijn aangesloten. Het voorzitterschap van het bestuur van de stichting ligt als regel bij de attaché Geloofszaken op de Turkse ambassade in Den Haag (maar mensen uit de lokale gemeenschappen spelen een grote rol zowel bij de financiering als het bestuur van de verschillende moskeeën). Deze diplomaat wordt, net als de imams van de Diyanet moskeeën benoemd door het Presidium voor Religieuze Zaken in Ankara, na het leger de grootste overheidsdienst van de republiek met meer dan 100.000 werknemers. Religie is in Turkije, net als in andere van oorsprong islamitische landen, een staatszaak. Na de afschaffing van het kalifaat en van de functie van Sjeichulislam (de hoogste religieuze autoriteit) in 1924 heeft de republiek de zorg voor de religieuze behoeftes van de bevolking (die voor 98 % Moslim is) overgenomen. Diyanet is daarvoor het instrument.

In deze situatie is het logisch dat Diyanet zich voegt naar het politieke programma van de Turkse regering en dat is ook eigenlijk altijd het geval geweest. Turkse regeringen geven Diyanet veel ruimte om het beleid op zijn eigen werkterrein te bepalen maar daar staat tegenover dat Diyanet nooit openlijk kritiek op het regeringsbeleid uit. Diyanet biedt een zeer breed pakket aan diensten, bijvoorbeeld ook begrafenissen en de organisatie van de islamitische bedevaart naar Mekka, maar ideologische beïnvloeding gebeurt, als het al gebeurt, vooral via de vrijdagspreek in de moskee en via religieuze adviezen (fetvas).

In de jaren tachtig en negentig werd via de preken (maar bijvoorbeeld ook via voorlichtingsboekjes) vrij consistent een nationalistische boodschap verspreid maar die was toen zeker niet anti-Europees. Het is ook niet het geval dat de vrijdagspreeken van Diyanet – toen of nu – politieke documenten zijn. De kerntekst van de vrijdagspreek wordt op het hoofdkwartier van Diyanet in Ankara wekelijks

vastgesteld en aan alle aangesloten moskeeën in Turkije en daarbuiten toegestuurd, maar die preken gaan vrijwel helemaal over het geloof en over de plichten van de gelovige. Directe politieke uitspraken zijn zeldzaam – veel zeldzamer dan in de jaren tachtig. Wat wel voorkomt, zijn uitspraken van medeleven met Moslims elders die het zwaar hebben (Palestijnen, Rohingya) en verwijzingen naar “onze jongens” in het leger, naar “ons land” of “onze natie” waarmee Turkije en de Turken worden bedoeld, niet Nederland. De PKK en de Gülenbeweging worden, in lijn met het beleid van Ankara, altijd als “terroristisch” bestempeld. Diyanet verbreidt echter niet stelselmatig een anti-Europese of anti-Nederlandse boodschap. De boodschap die wordt verkondigd is in de eerste plaats religieus en als er al verwezen wordt naar politieke issues is de boodschap een – vanuit Turks standpunt bekeken – tamelijk “mainstream”. Conflicten *binnen* de Turkse gemeenschap worden door Diyanet steeds als slecht aangemerkt.

In de jaren tachtig was Diyanet, en was de vrijdagspreek, een voor de hand liggend kanaal voor de Turkse regering om mee te communiceren naar de Turken in Europa. Er waren weinig alternatieven. Dat is inmiddels veranderd. In de eerste plaats door de komst van satelliettelevisie en daarna speciale kabel-tv pakketten met Turkse kanalen. De televisie neemt al meer dan dertig jaar lang bij Turkse migrantengedichten in Nederland een heel centrale plaats in en de invloed die hiervan uitgaat is groot.

Tot het eind van de jaren 0 was het medialandschap in Turkije tamelijk divers. Kranten, radio- en televisiekanalen waren (en zijn) meestal in handen van grote ondernemingen die ook belangen op allerlei andere gebieden hebben. Die steunden vaak verschillende partijen en politici. Sinds de AKP, door een lange rij verkiezingsoverwinningen, geleidelijk een machtsmonopolie heeft gevestigd, is het medialandschap steeds meer gelijkgeschakeld. Bedrijven die toelieten dat hun media kritisch rapporteerden over de regering van Erdoğan (bijvoorbeeld rond de politieke Ergenekon en Balyoz processen, de Gezi protesten in 2013 of het Turkse optreden in Syrië) zijn in een aantal gevallen “bestraft” met heel grote belastingaanslagen of gedwongen hun media over te dragen. Kritische journalisten zijn vaak hun baan kwijtgeraakt. Afgezien van een paar qua oplage kleine kranten, verwoorden tegenwoordig alle media het standpunt van de regering.

Dat is problematisch voor Nederland, en meer in het algemeen voor Europa, wanneer de standpunten die de regering en de president innemen sterk anti-Westers of anti-Europees zijn. Dat is de laatste zeven jaar met name gedurende verkiezingscampagnes of oplaaiende internationale crises voortdurend het geval geweest. Het Westen wordt ervan beschuldigd hypocriet en islamofob te zijn en terrorisme te ondersteunen. Een voortdurend terugkerend thema is daarbij dat “buitenlandse machten” het niet kunnen verdragen dat Turkije onder leiding van Erdoğan steeds sterker wordt en daarom in samenwerking met “binnenlandse handlangers” Turkije stelselmatig proberen te verzwakken. Turkse massamedia vergroten dit discours vaak op karikaturale wijze uit, waardoor grote delen van de Turkse publieke opinie ervan overtuigd zijn dat het Westen achter de mislukte staatsgreep van 2016 zat, dat de CIA de Gülenbeweging steunt, dat de val van de Turkse Lira door Westerse speculanten is veroorzaakt, of dat IS door Israel is opgezet. Dit is een beeld dat voortdurend via de Turkse media de huiskamers van Turkse Nederlanders binnendringt.

De laatste tien jaar komt hier in steeds sterkere mate de rol van het Internet en de sociale media bij. Het is natuurlijk een gegeven dat, waar Internet theoretisch de blik zou kunnen verruimen, de keuzes die mensen op sociale media maken er vaak toe leiden dat ze met gelijkgestemden opgesloten raken in echokamers. Dat geldt op heel veel terreinen, maar het geldt ook voor de manier waarop de ideeën van de Turkse regering in Nederland verspreid raken. Jongere Turkse Nederlanders zijn zeer actief op Internet en er is een aantal sites en netwerken waar heel fel Turks nationalisme wordt verspreid, vaak met een anti-Westerse kleur. De mate waarin de Turkse overheid direct bij dit soort

sites is betrokken kan ik niet beoordelen, maar de denkbeelden die worden verspreid komen vaak wel overeen met de visie die Ankara verspreidt.

De conclusie kan dus luiden dat de Turkse gemeenschap in Nederland wel degelijk dagelijks blootgesteld is aan propaganda waarin het Westen (en soms Europa, heel soms specifiek Nederland) als een vijand wordt aangemerkt, maar dat dit vooral gebeurt via de klassieke en nieuwe media en nu net niet, of niet primair, door het grootste netwerk dat direct met de Ankara verbonden is: Diyanet.

De AKP regeringen hebben wel een nieuw instrument voor beïnvloeding geschapen dat eerder niet bestond. Dit is het "Presidium voor Turken in het Buitenland en Verwante Gemeenschappen", dat in 2010 in Ankara is opgericht. Dit regeringsorgaan bemoeit zich niet met directe politieke propaganda, maar probeert op een structurele manier – vooral via uitwisselingsprogramma's en beurzen – de band met de Turkse diaspora van 6.5 miljoen mensen te versterken.

Bij dit alles moeten twee kanttekeningen worden gemaakt.

In de eerste plaats is het natuurlijk niet zo dat de Turkse overheid een informatiemonopolie heeft. In Turkije is dat inmiddels grotendeels wel het geval maar de Turkse gemeenschap in Europa is heel veelvormig en binnen Europa laten ook allerlei groepen die niet aan de staat gelieerd zijn of sterk tegen het huidige Turkse regime gekant zijn, zich horen .

In de tweede plaats: de beeldspraak "De Lange Arm van Ankara" die vaak voor de beïnvloeding wordt gebruikt, gaat mank, want die suggereert dat alle initiatief uit Ankara komt en kent de Turkse Nederlanders alleen een passieve rol toe. Dat klopt niet. Ankara's propaganda is vaak agressief nationalistisch en militaristisch en complotdenken speelt er een belangrijke rol in, maar de reden dat dit gedachtengoed onder Turkse Nederlanders – ook jongeren – toch zo populair is, is dat zij zich in de Nederlandse maatschappij vaak achtergesteld of geminacht voelen. Erdoğan's retoriek over een groots en sterk Turkije, dat opkomt voor zwakkeren en met name voor Moslims, maar dat gedwarsboomd wordt door een hypocriet en vijandig Westen resoneert sterk bij mensen die zelf het gevoel hebben dat hun sociale stijging (als individu en als groep) niet gewenst wordt door een vijandige maatschappij. Daarbij gaat het niet alleen om aanhangers van de AKP.

Kort gezegd: Ankara streeft er zeker naar de Europeanen en Nederlanders van Turkse komaf aan zich te binden en in te zetten, maar voor een flink deel van deze Turkse Europeanen is dat niet "ongewenst." Dat maakt het probleem niet kleiner maar groter, want het betekent dat een relatief grote groep Turkse Nederlanders een regering steunt die zich het beeld verspreidt dat het Westen een bedreiging voor Turkije vormt. Op basis van de uitslagen van de Turkse verkiezingen in Nederland kan het aantal de Turkse Nederlanders waar het om gaat zeker 200.000 bedraagt.